

Z těchto dat je patrný celkový hospodářský charakter města, jehož obyvatelstvo pracuje převážnou měrou v průmyslu a dopravě (celkem přes 56 %). Je to víc, než činí příslušná čísla v celostátním průměru, zvláště v dopravě (6 %), ale u průmyslu to nejsou hodnoty tak přesvědčivé, jak bychom u významného průmyslového centra čekali. Celostátní průměr činí 34 % bez místního a družstevního průmyslu. Je tomu tak proto, že uvedený přehled se týká jen bydlícího obyvatelstva. Do města dojíždí však z blízkého i vzdálenějšího okolí a nedalekých měst celá řada pracovníků, a není jich málo. Denně přes 8000 lidí, to je počet obyvatel menšího města, číslo, které je v uvedené souvislosti nutno brát v úvahu. Vlaky dopravily průměrně denně 5728 lidí (v roce 1959) a autobusy 2418 osob (v roce 1959).

Do Ostravy dojíždí denně přes 30.000 lidí, do Třince téměř 10.000, do Frýdku přes 5500 a do Karviné asi 2700 pracujících. Jinde jsou čísla ještě větší. Do Prahy dojíždělo do zaměstnání v roce 1955 celkem 75.000 a do Bratislavy jen železnici 40.000 osob. Ovšem relativně vzhledem k počtu obyvatel je počet dojíždějících do Ústí n. L. vysoký.

Kdybychom v této souvislosti chtěli stanovit území, z něhož dojíždějí pracovníci do Ústí n. L., mohli bychom použít řady metod podle O. Vrány, který určoval tzv. násavnou oblast Pardubic.

V Ústí n. Lab. jsou poměry složitější. Skutečnou násavnou oblast, z níž dojíždějí pracovníci do Ústí n. Lab. proto třeba zjistit prací v terénu, konkrétním zjišťovacím v okolních obcích a ústeckých závodech. To si vyžádá zvláštní práce.

Literatura:

HÄUFLER V., Hospodářsko-zeměpisné hranice Prahy, Sborník ČsSZ 1960, 122. — CHROBOKOVÁ D., Stěhování na Ostravsko a dojíždění do zaměstnání v letech 1957 a 1958, Sborník ČsSZ 1961, 52 — VOTRUBEC C., Vývoj čs. měst v l. 1950—1956, Sborník ČsSZ 1958, 144 — VOTRUBEC C., Stěhování do větších měst středních a severních Čech v letech 1954—1958, Sborník ČsSZ 1960, 26, Podíl přirozeného přírůstku a migrace na růstu měst Československa v letech 1954—1958, Geografický časopis 1959, 122 — VRÁNA O., Území ovlivněné Pardubicemi, Sborník ČsSZ 1961, 31.

JOSEF HŮRSKÝ

VYMEZENÍ AGLOMERACE ÚSTÍ N. L.

Bude uveřejněno později.

OTA POKORNÝ

NĚKOLIK POZNÁMEK K HISTORICKÉMU VÝVOJI KOMOŘANSKÉHO JEZERA

O Komořanském jezeře nebylo v české literatuře mnoho psáno. Hojnější je odborná literatura německá. Některé názory, zejména o rozsahu jezera v minulých dobách, mají nedostatky, že již v zájmu jejich rektifikace je třeba, aby Komořanské jezero se stalo předmětem našeho zájmu. To tím spíše, že je geografickou pozoruhodností v našich zemích vsutku ojedinělou. V historickém vývoji je možno na něm sledovat pozvolné zanikání jezera jako jev fyzicko-geografický a současně i otázku jak v toku dějin při tom spolupůsobil člověk vytvářením nových a stále účinnějších forem, jimiž působil na zemský povrch, na jeho utváření a přeměnu. Po zániku jezera byl jeho areál využit z největší části k zemědělskému podnikání, ale od druhé poloviny minulého století rozsáhlym, zejména povrchovým dolováním hnědého uhlí mění se jezerní louky v bizarní antropogenní formy terénu, které se tu dnes uplatňují již v největší míře.

Při studiu vývoje Komořanského jezera se ukazuje, že existuje značné množství dosud nevyužitých pramenů. Především laskavostí institucí státní archivní správy mohl jsem již v nedlouhé době soustředit řadu velmi cenných kartografických zobrazení zaniklého Komořanského jezera a jeho okolí; zpracování tohoto materiálu potrvá ovšem určitou dobu. Proto i následujících několik poznámek může mít jen povahu předběžné zprávy. Byly napsány spíše k praktické potřebě IX. sjezdu Československé společnosti zeměpisné v Teplicích v r. 1962 a k exkurzi v místa, kde se kdysi rozlévalo Komořanské jezero. Pro tento článek nebylo z důvodů technických také možno převzít mapový nástin oblasti Komořanského jezera v měřítku 1:10.000, který doprovázel můj referát na teplickém sjezdu.

V tomto stručném nástinu zaměříme se na otázky, z které doby se nám zachovala první písemná zpráva o Komořanském jezeře, jaký byl rozsah jezera v minulosti a jaké byly okolnosti jeho zániku.

Když v roce 1871 vydával sudetoněmecký historik Ludwig Schlesinger svoje dějiny Komořanského jezera nemohl ještě tušit, že nejstarší písemné prameny o tomto jezeře budou za několik málo let rozhojněny o pramen i jinak neobyčejného významu. Ruští učenci akademik Kunik spolu s Rosenem v roce 1878 a krátce potom profesor leydenské university De Goeje přečetli a s komentářem publikovali arabský rukopis, který vzbudil, zejména ve slovanském světě, oprávněnou pozornost. Tento rukopis, nalezený nedlouho před tím v Cařihradě, obsahoval v přepisu z roku 1447 jinak známé dílo španělského arabského učenice Al-Bekrího, žijícího v XI. století, byl však rozhojněn o kapitoly do té doby neznámé. Jednaly o slovanských zemích. Al-Bekrí užil v nich zpráv židovského obchodníka Ibrahíma ibn Jakúba, který z autopsie poznal i naše kraje. Na svých cestách pobýval déle v Magdeburku a odtud konal cesty, mezi jiným — patrně r. 973 — i do Čech. Zachoval se nám popis jeho cesty do Prahy, „do země Boleslavovy“. Ibrahím přešel Krušné hory pohraničním lesem 40 mil dlouhým, „přes hory a pustiny“, jak vypráví, a při východu z lesa stanul pod Krušnými horami, kde na cestě ku Praze bylo třeba přejít bařiny v délce 2 mil. Přes tyto bařiny byly vystavěny mosty.

Nepřihlížíme-li k mylnému výkladu zprávy Widukindovy k r. 936, je to nejstarší známá zpráva o východním okraji Komořanského jezera a o místě, kde stávala nejprve osada Hněvin most, později významná svými trhy. Na jejím místě bylo někdy uprostřed XIII. století založeno královské město Most. Uvedená zpráva je současně jediným pramenem z X. století, který přináší podrobnější popis cesty pomezím hvozdem. Dokládá velmi starou zemskou stezku, kterou nazýváme Kopistskou, někdy i Mostskou. U Mostu, střežícího zemskou bránu, docházelo vícekrát v dějinách k bojovým utkáním při obraně země. Vedle opevněného města stával tu na Zámeckém vrchu jako strážce hranic hněvinský hrad. Ale to nemůže být již předmětem našeho dnešního zájmu.

Avšak zmíněná nejstarší písemná zpráva nám pomáhá řešit někdy spornou otázku, jaký byl asi rozsah jezera v minulosti. O tom máme přesnější zprávy značně pozdní a i v literatuře nesmírně protichůdné. Tak v rozsáhlém vlastivědném díle o chomutovském okrese z r. 1940 čteme, že kolem XVII. století Komořanské jezero zaujímalu plochu více než 56 km² a o řádek dále je na základě mapy z roku 1794 plocha jezera odhadována na 1 km². Tyto nekritické údaje jsou na jiném místě komplikovány citací určitého místa teplické městské knihy ze XVII. století (1683), z níž vysvitá, že v tehdejší době zbyl z jezera pouze skrovný zbytek, zvaný „Kachní louže“. Strážlivější jsou zprávy Schallerovy, jež hladinu jezera odhaduje na 2000 strychů (5,75 km²). V roce 1831 Stanzl vyměřil vlastní vodní plochu na 338 jiter (1,95 km²).

Pokud nejde o odhady zcela neopodstatněné, bylo by možno určité výkyvy připisat na vrub velkých změn, k nimž docházelo v době povodní, ve srovnání se stavem v době trvajících sucha. Takové výkyvy jsou doloženy. I uvedená publikace

o Chomutovsku odhaduje, že za povodní jezerní plocha dosahuje $\frac{1}{4}$ čtvereční míle (14,4 km²), u Wolfa je odhad dokonce vyšší, 20 km².

Připomeňme si, že Komořanské jezero leželo v Podkrušnohorské příkopové pro-padlině, v mostecko-teplické kotlině. V nejužším smyslu mluvíme někdy i o Komořanské pánvi, v níž stopy po jezeru můžeme sledovat v areálu, vymezeném zhruba čarou mezi sídly Souš, Komořany, Ervěnice, Dřínov, Albrechtice, Černice, Dolní Jiřetín, Souš. Bylo říčním jezerem, napájeným Bílinou a jejími, převážně levostrannými přítoky. Ty přinášely hojnost materiálu, který se po věky ukládal v jezeře. Profily, které pořídil již koncem 70. let minulého století geolog Wolf, ukazují stavbu jezerní oblasti. Nás tu zaujmou rašeliny. V povodí Bíliny i Ohře jsou četné na hřebenu Krušných hor, nejrozsáhlejší ale byly uloženy v Komořanské pánvi. I ty nám pomáhají, vzhledem ke své organogenní povaze, určit přibližně hladinu vody v určité době. Rašelinový materiál, který je tu v nadloží křemeliny, je silně dřevitý. U Dřínova, v profilu, který mám na mysli, je mocnost rašeliny různá, kolem $\frac{1}{2}$ až $\frac{3}{4}$ m, jinde dosahuje i 2 až 3 m. Jsou tu uloženy celé kmeny, nejvíce olší, s výborně zachovanou strukturou dřeva. Nad rašelinou je již jen nepřilíš silná vrstva humusu.

Před několika lety, tuším r. 1956, provedla Expositura Archeologického ústavu ČSAV v Mostě za vedení dr. Neústupného ml. záchranný výzkum horní vrstvy břehu Komořanského jezera právě v uvedeném místě u Dřínova. V rašelině nalezené zlomky keramiky umožnily i paleobotanický výzkum a datování. V horních polohách pylového diagramu, který vypracovaly dr. Pacltová a Žertová, je doložen smíšený les s hojným bukem, dubem a lípou, při čemž jako lokální element vlhkých půd převládá olše. Vrstva s úlomky vypíchané keramiky se klade do atlantiku, přibližně do doby asi 3 až 5 tisíc let před n. l., tedy asi do doby před 6000 lety. Lokalita je v nadmořské výši kolem 230 m. Za předpokladu, že tu nedošlo k závažným pohybům v pozdějších dobách, může uvedená vrstevnice 230 m, vedená v místech tehdejšího jezerního břehu, sloužit jako směrnice pro úvahu o rozsahu jezera v té době. Vskutku tomu neodporují ani další archeologické nálezy. Poukazují tu na výsledky prací Firbasových, Rudolphových a zejména na Loserta a jeho výzkumy v oboru pylové analýzy. Prehistorická sídliště z různých dob jsou dokumentována ze Souše, Třebošic, Komořan, Ervěnic, Dřínova, Albrechtic, Horního i Dolního Jiřetína, ze Záluží, Kopist a ovšem z mnoha míst v okruhu Mostu. Obdobně i hroby byly nalezeny v Souši, Třebošicích, v Horním i Dolním Jiřetíně, v Záluží, v Kopistech a opět na více místech v Mostě a okolí. Nelze tu zatím jít do podrobností. S výjimkou sídliště neolitického, jordanovského a římského, které jsou doloženy v místech dolu Nejedlý (dříve Quido), tedy ve vzdálenosti něco přes 1 km na jihozápad od Dolního Jiřetína, a dále s výjimkou hřobového nálezu z knovízské kultury na dole Humbold, asi 1 km na východ od předešlé lokality, jde vesměs o místa v pásu při vrstevnici 230 m nebo vně jí vytvořeného areálu. Ukazuje to, že v uvedených dobách bylo tu možno zbudovat trvalá sídla, že jezero nesahalo nad uvedenou hranici. Archeologické lokality na dole Nejedlý a Humbold můžeme vysvětlit tím, že šlo patrně o rybářské osídlení na výspách, které se vytvořily nedaleko břehu jezera.

Jestliže od té doby rozsah jezera se v průběhu dalších tisíciletí postupně zmenšoval, o čemž nemůžeme pochybovat, třeba v soulase s tím břeh jezera klást postupně níže. Proto s pozorností musíme přečíst i nejstarší dochované písemné zprávy, které v oblasti Mostu nikdy nemluví o jezeře, ale toliko o bažinách (paludes). Ani v literatuře tomu není zpravidla jinak. Stejně, jako již uvedená sídla v předhistorických dobách vznikala na pevné půdě, vně areálu jezera, i první pí-

KOMOŘANSKÉ JEZERO

ZPRACOVÁNÍ DR. OTA POKORNÝ
PODLE K. HONDA, J. RUBEŠCHE A H. HOLFA

SITUACE ROKU 1831:

VOD PLOCHA, EZ - JEZERNÍ BAZÝNY - JEZERNÍ LOUKY

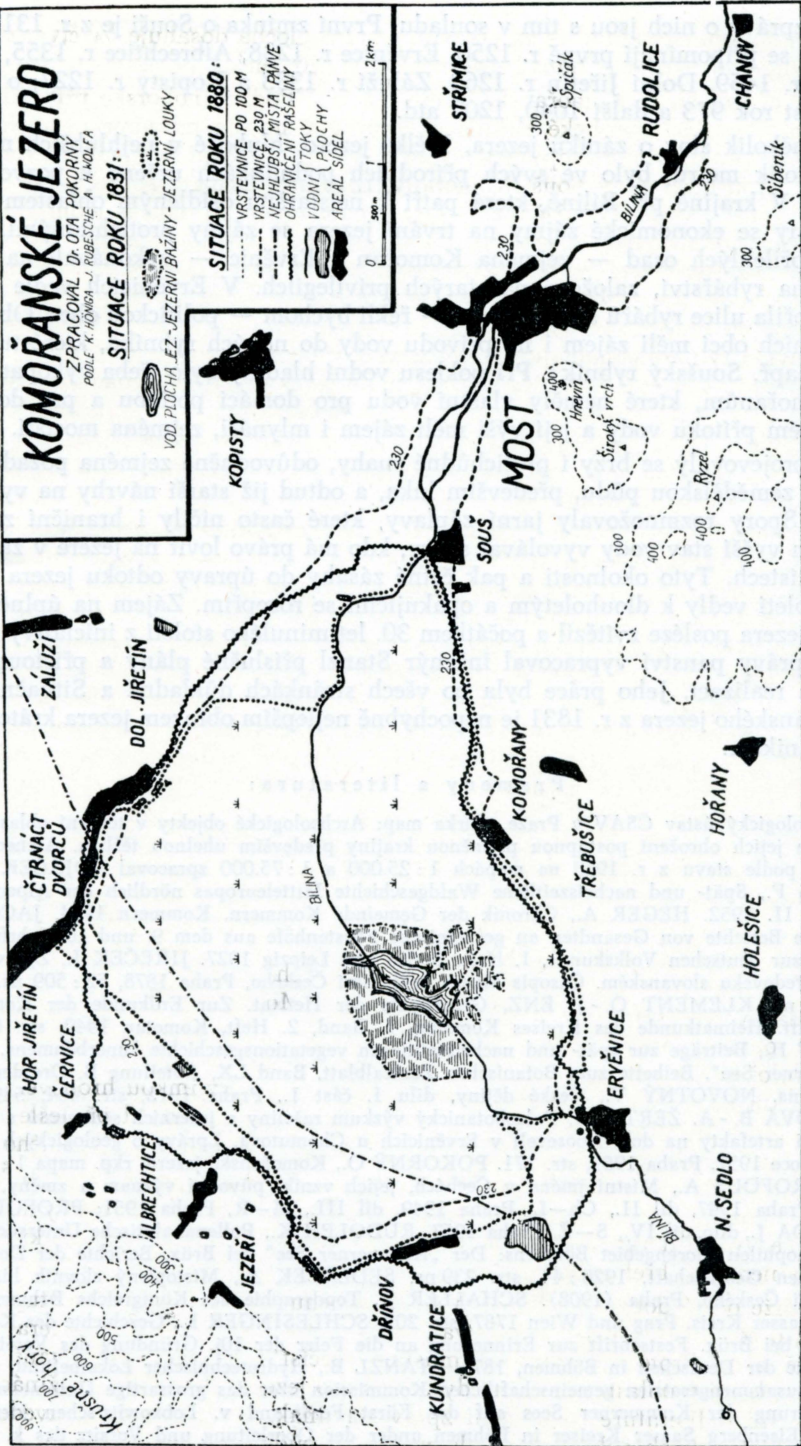

KOPISTY

SITUACE ROKU 1880:

- VRSŤEVNICE PO 100 M
- VRSŤEVNICE 230 M
- MEJHUBŠÍ, MÍSTA PŘÁVNE
- OHRANIČENÍ RAŠELINY
- VODNÍ TOKY
- PLOCHY
- AREÁL SÍDEL

0 500 1000 2 km

semné zprávy o nich jsou s tím v souladu. První zmínka o Souši je z r. 1312, Komořany se připomínají prvně r. 1250, Ervěnice r. 1238, Albrechtice r. 1355, Horní Jiřetín r. 1459, Dolní Jiřetín r. 1263, Záluží r. 1333 a Kopisty r. 1227; o Mostě lze uvést rok 973 a další 1040, 1207 atd.

Jen několik slov o zániku jezera. Mělké jezero, hluboké v nejhlubších místech jen několik metrů, bylo ve svých přírodních podmínkách určeno k pozvolnému zániku. V krajině při Bilině, která patří k nejstarším osídleným oblastem Čech, střetávaly se ekonomické zájmy na trvání jezera se zájmy protichůdnými. Obyvatelé přilehlých osad — zejména Komořan a Ervěnic — vykonávali na jezeře odedávna rybářství, založené na starých privilegiích. V Ervěnicích vedle místní obce tvořila ulice rybářů samostatnou — řekli bychom — politickou obec. Obyvatelé okolních obcí měli zájem i na přívodu vody do nových rybníků, které tu vznikaly (např. Soušský rybník). Při poklesu vodní hladiny bylo třeba vykopat kanál ke Komořanům, které neměly vlastní vodu pro domácí potřebu a pro dobytek. Na stálém přítoku vody a její výši měli zájem i mlynáři, zejména mostští.

Ale projevovaly se brzy i protichůdné snahy, odůvodněné zejména požadavkem rozšířit zemědělskou půdu, především luka, a odtud již starší návrhy na vysušení jezera. Spory rozmnožovaly jarní záplavy, které často ničily i hraniční značky. Ale sám vyšší stav vody vyvolával spory, kdo má právo lovit na jezeře v zaplavených místech. Tyto okolnosti a pak četné zásahy do úpravy odtoku jezera již od XV. století vedly k dlouholetým a opakujícím se rozepřím. Zájem na úplném vysušení jezera posléze zvítězil a počátkem 30. let minulého století z iniciativy lobkovické správy panství vypracoval inženýr Stanzl příslušné plány a přistoupilo se k jejich realizaci. Jeho práce byla po všech stránkách důkladná a Situační plán Komořanského jezera z r. 1831 je nepochybně nejlepším obrazem jezera krátce před jeho zánikem.

Prameny a literatura:

Archeologický ústav ČSAV v Praze, sbírka map: Archeologické objekty v těžební oblasti severočeské a jejich ohrožení postupnou přeměnou krajiny především uhelnou těžbou. Archeologický materiál podle stavu z r. 1960 na mapách 1:25.000 a 1:75.000 zpracoval VOJÁČEK V. dr. FERBAS F., Spät- und nacheiszeitliche Waldgeschichte Mitteleuropas nördlich der Alpen. Jena, I. 1949, II. 1952. HEGER A., Chronik der Gemeinde Kommern. Kommern 1914. JACOB G., Arabische Berichte von Gesandten an germanische Fürstenhöfe aus dem 9. und 10. Jahrhundert. Quellen zur deutschen Volkskunde, I. Heft. Berlin und Leipzig 1927. JIREČEK J., Zprávy Arabů o středověku slovanském. Časopis Musea království Českého, Praha 1878, 52:509 ns., 1880, 54:293 ns. KLEMENT O.-J. ENZ, Geographie der Heimat. Zur Erdkunde der Komotauer Landschaft. Heimatkunde des Kreises Komotau, I. Band, 2. Heft, Komotau 1940, str. 68—70. LOSERT H., Beiträge zur spät- und nacheiszeitlichen vegetationsgeschichte Innerböhmens. I. Der „Kommerner See“. Beihefte zum Botanischen Zentralblatt, Band LX, Abteilung B, Dresden 1940, str. 346 ns. NOVOTNÝ V., České dějiny, dílu I. část 1., Praha 1912, str. 484, 549—550. PACLTOVÁ B. - A. ŽERTOVÁ, Paleobotanický výzkum rašeliny a jezerních sedimentů s archeologickými artefakty na dole Roosevelt v Ervěnicích u Chomutova. Zprávy o geologických výzkumech v roce 1957, Praha 1959, str. 171. POKORNÝ O., Komořanské jezero, rkp. mapa 1:10.000, 1962. PROFOUS A., Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, díl I., A—H, Praha 1947, díl II., Ch—L, Praha 1949, díl III., M—Ř, Praha 1951; PROFOUS A. - SVOBODA J., dtto, díl IV., S—Ž, Praha 1957. RUDOLPH K., Pollenanalytische Untersuchungen im thermophilen Florengbiet Böhmens: Der „Kommerner See“ bei Brüx. Berichte der Deutschen botanischen Gesellschaft, 1926:44, str. 239 ns. SEDLÁČEK A., Místopisný slovník historický království Českého, Praha (1908). SCHALLER J., Topographie des Königreichs Böhmen, VII. Theil, Saasser Kreis. Prag und Wien 1787, str. 202. SCHLESINGER L., Geschichte des Kommerner Sees bei Brüx. Festschrift zur Erinnerung an die Feier der 10j. Gründung des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1871. STANZL B., Hydrotechnischer Lokalbefund, welcher bei der zusammengesetzten gemeinschaftlichen Kommission über das grossartige Unternehmen der Entwässerung der Kommerner Sees auf der Fürst Ferdinand v. Lobkowitz'schen Herrschaft Neudorf-Eisenberg Saaser Kreiser in Böhmen under der Oberleitung und Vorsitz des k. k. Gu-

berniairathes und saaser Kreishauptmanns Herrn Ferdinand Wussin von dem k. k. Wasserbau — Ingeniuer Herr Bernard Stanzl zu Brüx am 16. November 1831 abgegeben wurde. Saaz 1832. Státní ústřední archiv, sbírka map, inv. č. 509: HÖNIG K. a RUBESCH J., Situations Plan des Kommerner Sees und seiner Umgebung auf der fürstlichen Ferdinand von Lobkowitz'schen Herrschaft Eisenberg und Neuendorf im Saazer Kreise. Rkp. 1831. ŠIMÁK J. V., Historický zeměpis Čech, Praha, s. d. (cyklost.). ŠIMÁK J. V., Středověká kolonisace v zemích českých. České dějiny, díl I., část 5., Praha 1938. ŠTORCH E., Archeologické nálezy v Mostě. Příspěvek k dějinám zemských obchodních cest. Památky archeologické, Praha 1917 : 29, seš. 1, str. 1 ns. WESTBERG F., Ibráhím's - Ibn - Jákúb's Reisebericht über die Slawenlande aus dem Jahre 965. Zapiski Imperatorskoj akademii nauk (Mémoires de l'Academie Impériale des sciences de St.-Pétersbourg), VIIIe série. Po istoriko-filologičeskemu otděleniju tom III., No 4., S. Peterburg 1898. WOLF H., Begleitworte zur Geologischen Gruben-Revier-Karte des Kohlenbeckens von Teplitz — —Dux—Brüx, Wien 1880. WOLF H., Geologische und Gruben-Revier-Karte des Kohlenbeckens von Teplitz —Dux—Brüx nach den neuesten Aufnahmen entworfen. 1 : 10.000. Wien 1880.